

*Research Insights
Изследователски проникновения*

УПРАВЛЕНИЕ НА СИМВОЛНАТА СРЕДА В КЛАСНАТА СТАЯ

Александър Ранев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия е насочена към изясняване на един важен елемент от организационно-управленските дейности на учителя в клас – мениджмънт на класа като символна среда. В статията са представени разбирания за съдържателните измерения на символната среда – функции, типология, значение. Представени са и конкретни практики от български училища, подкрепени със снимков материал, чрез които учителите биха могли да подобрят класния климат и култура и да повлияят върху качеството на учебно-възпитателния процес в клас.

Keywords: classroom management, symbol classroom environment, teacher, classroom manager

Средата и атмосферата в класната стая оказват сериозно влияние в процеса на изграждането на социални умения и нагласи у децата. От това, как средата отговаря на потребностите на участниците в нея, зависят и голяма част от резултатите, които педагогът е в състояние да постигне. Част от тези резултати са свързани с изграждането на чувството за принадлежност, колектив, идентификация с групата и чувството за общност сред учениците в клас. За изграждането на подобни нагласи биха спомогнали класните символи, ритуали, традиции. За да илюстрирам разглежданата проблематика, ще направя паралел със спортните привърженици. Спортният привърженик се асоциира с любимия си отбор посредством различни материални и духовни символи – емблема, цвят, песни, анекдоти, герои, химни, ритуали, традиции на клуба. Посредством тях привържениците демонстрират привързаност и принадлежност към своя клуб и помежду си. Множество спортни клубове отчитат значението (не само икономическо) на клубните символи и отделят средства за тяхното поддържане и развитие. Подобен подход бихме могли да реализираме и по отношение на изграждане на класната култура и общуването между учениците в клас. В настоящата статия ще насоча вниманието си именно към този компонент от организацията и управлението на класа, а именно *символната среда*. Мениджмънтът на класа като символна среда е насочен към

управление и организация на класна култура и по-специално на нейните символни измерения – материални и духовни.

Допълнителен повод за написването на настоящата статия бе интересът по темата сред учители и възпитатели при проведени обучения в София и страната по мениджмънт на класа върху смисъла и конкретните проявления на класната символика. От преките си наблюдения върху нагласите и компетентностите на учителите в тази област бих споделил следното:

- голяма част от учителите припознават символните измерения като част от отговорностите и функциите на училищната организация, но не и на класната;

- общите нагласи на учителите свързват проявленията на класната символика с началната образователна степен, но не и в по-горните класове;

- забелязва се липса на познания и компетентности за използване на класните символи;

- макар и не често срещани, има добри примери с учители, които използват различни стратегии за мениджмънт на символната среда (за част от тях ще стане въпрос по-долу);

- в повечето случаи тези добри практики са плод повече на интуитивни хрумвания и творчески нагласи от страна на учителите, отколкото на системен подход и предварителна стратегия за изграждане на подходяща класна култура посредством класната символика.

В проведено изследване през 2010 г., свързано с управленската култура на учителите и по-специално отношението и практиката на учителите в организацията, планирането и поддържането на класните символи, традиции, ритуали – като поддържащи и формиращи класната култура и климат елементи, бяха разкрити сходни резултати. Основни изводи, които могат да се изведат, са:

1. Положителното отношение на учителите към класната символика е израз по-скоро на тяхната професионална интуиция, отколкото на категорично изявено познаване и разбиране.

2. Можем да предположим, че тази ограничена компетентност по отношение на мениджмънта на символната среда е резултат от слабото присъствие на символната среда в училищната и класна действителност у нас, а също и като слабост в академичната подготовка на учителите (Ранев, 2010).

Надграждайки мащаба на класната символика, лесно бихме могли да разкрием нейните сходни измерения на организационно-училищно равнище. Така например в „Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка 2006 – 2015 г.“ в специален раздел са заложили конкретни насоки за развитие на училищната символика и нейните параметри:

Из: Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка¹⁾
Раздел: „Ритуализация на училищния живот“

Ритуализацията на училищния живот предполага изграждане на система от символи и ритуали, а в перспектива и традиции, които да засилят у ученика усещането за принадлежност към неговото училище и по този начин да повишат неговата мотивация за активно участие в различните форми на училищния и извънучилищния живот.

Ритуализацията на училищния живот е до голяма степен въпрос на вътрешна организация на училищно ниво. Необходимо е обаче да се установят някои общи правила, които да действат по еднообразен начин във всяко училище. Те биха могли да включват:

- създаване и утвърждаване на училищни символи (знаме, химн, емблема, а при желание от страна на родители и учители – и униформа или елементи на униформа);
- създаване на традиции за честване на национални, местни и училищни празници
- издигане на националното знаме, изслушване на националния химн, посрещане на училищното знаме и т. н.;
- обявяване на специален празник – ден на ученика в българското училище, който да бъде и ден на ученическото самоуправление;
- утвърждаване на система за награждаване на учители и ученици в рамките на училището и общината.“

Независимо че в документа става въпрос за „училищни символи“, то класът, като звено от училищната организация, влияе и бива повлиян от нейната символика, климат и култура. Поради това и двете измерения – на класа и училището – биха могли да вървят както паралелно, така и самостоятелно. Ако училищните символи и ритуали влизат в полезрението на образователната ни система, то проявленията на класните имат по-скоро стихийен, епизодичен характер, като липсва цялостна системност в подготовката и нагласите у българските учители в тази насока.

Като най-характерни единици на символната култура можем да отличим – емблема, девиз, песен, правила, традиции, процедури, ритуали, фотоалбум (или филм) на класа. С. Николаева определя две функции на класните символи – *дидактическа* и *социалноинтегрираща* (Николаева, 2012: 182). Същият автор разграничава символите на:

1) **Идейни** – а) правила за учебна работа (*дидактическа функция*); б) харта, девиз, мото, песен, клетва (*общностна символика функция*) и др.

2) **Организационни** – а) ритуали за начало и край на часа, календар (*дидактическа функция*); б) институционални и учебни регламенти, правила, награди, отличия, състезания, конкурси (*общностна символика функция*).

3) **Обектни** – а) математически знаци, макети, работни места, учебни зони (*дидактическа функция*); б) знаме, значка, униформа, летописна книга (*общностна символика функция*) и др.

4) **Дейности** – а) процедури, рутинни дейности (като вдигане на ръка) (*дидактическа функция*); б) традиции, ритуали, празници, чествания (*обществена символика, функция*).

В училищната ни история можем да разкрием проявленията на класните символи още във времето на Възраждането. Табелките, наречени „похвални кавалерии“ и „черни кавалерии“ с названието на конкретно провинение или проявена добродетел, които се закичват на ученика, са типичен пример.

„Черна“ и „Похвална“ кавалерия, използвани в котелски училища²⁾

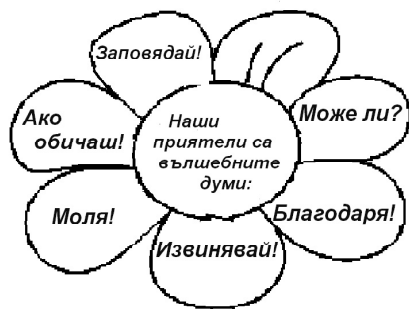
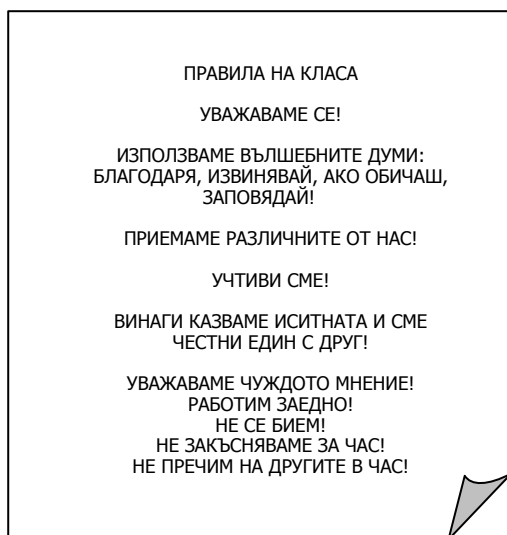
Символите често се свързват с: ритуали, традиции, предметни награди, отличителни знаци, с които изразяваме нашето отношение в групата, към нейните членове и околния свят. Те представят в съкратен вид идея, асоциация с предмет, субект, събитие. Символите носят характера на групата и отразяват онези ценности, умения и практики, които характеризират нейната самобитност; те съхраняват и паметта, свързана с определено събитие, факт, емоционално чувство, постижение. Често свързваните със символите традиции и ритуали включват: обичаи, език на общуване, церемонии, вярвания, които са утвърдени в живота на класа. Всичко това придава на символите културна принадлежност и тяхното използване оказва значимо влияние върху формирането на класната култура и облик.

На следващите редове ще се спра накратко на основни практически измерения и конкретни примери за мениджмънт на класната символика, срещани в български училища.

Класната символика ни обгръща още с пристъпването в класната стая. Начинът, по който учениците посрещат учител, родител или посетител, подредбата на чиновете, цветът на стените, таблата, фотосите и картините, чистотата

и подредеността на стаята, цялостният естетически облик на помещението отразяват възприети групови ценности и норми и са показателни не само за семейното възпитание на учениците, но и за това на учителя. Класът, като символна среда, се разглежда като институционален субект, чиято екипна воля и интереси са изразени от единни правила и стандарти, представляващи символните измерения на класната култура. Поради това една от най-често използваните символни единици в училищния клас са т. нар. *правила на класа* (фиг. 1 и 2). По същество класните правила задават фокуса и рамката на желаното поведение в клас. При изготвянето им е добре:

- правилата да се изработват заедно с учениците;
- правилата да са кратки, ясни и изложени на видно място;
- правилата да са малко на брой;
- правилата да са съобразени с възрастовите особености на учениците.

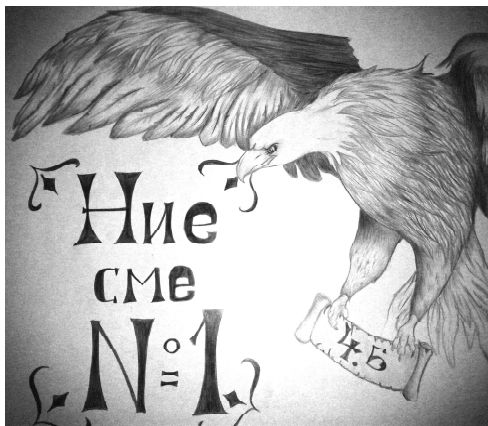
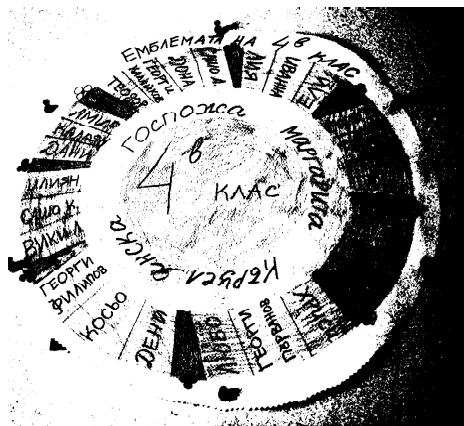
Фигури 1 и 2. Примери за правила на класа³⁾

Една от често срещаните слабости при изготвянето на правилата е липсата на изяснени последствия от тяхното неспазване. Вероятно повечето учители, използвавали този похват за овладяване на класната дисциплина, са се сблъскали с тяхното нарушаване – както епизодично, така и системно, от определени ученици. Основен принцип е, че ако нарушаването на определено правило не доведе до съответните последствия за нарушилия го, то правилото губи своята тежест. В този смисъл звученето и формулировката на представените във фиг. 2 класни правила са вариант повече за стимулиране и подкрепа на

подходящи модели на общуване, отколкото на провокативните и авторитарни послания, свързани със заповедни и отрицателни послания.

Идеята за класните правила може да се разгърне, като се превърне в своеобразен правилник за реда и поведението на учениците и учителя, който включва както правилата за поведение, така и система за определяне на правата, отговорностите, очакванията, етичен кодекс за учениците и учителя – инструмент, който се среща и под наименованието *харта на класа*. Един от рисковете при използването на подобна стратегия е формализирането и бюрократизирането на взаимоотношенията в групата. Практическият опит и наблюдения ми показват, че големият обем правилници, правила и процедури в една организация е показател по-скоро за липсата на колективен дух, задружност и свобода в общуването между хората в нея, отколкото да гарантират обратното.

Емблемата, мотото, девизът са други срещани символни единици на класа. Емблемата има смисъл на себепредставяне чрез определен знак, най-често подсилен с девиз или мото, представляващи обща идея, послание както към класа, така и към другите. Представените по-долу емблеми (Фигури 3 и 4) са показателни за класната култура и цели от страна на класния ръководител. Фигура 3 е на емблема на IV клас и в общ план символизира слънцето. В центъра са поставени наименованието на класа и името на класната ръководителка, а в лъчите са вписани имената на учениците. Вероятно пред нас е емблема на клас със стремеж към колективен и задружен дух, привързаност и обич към своя класен ръководител. Следващата емблема (Фиг. 4) притежава по-скоро спортно съревнователен характер. В конкретния случай емблемата е изготвена по повод спортно състезание.

Фигури 3 и 4. Емблеми на класове²⁾

Емблемата на класа може да бъде поставяна на различни места в класната стая (рисунки на стената, входната врата), но също и да бъде част от облекло-

то на учениците – значка, лепенка, като отличителни знаци на класа могат да бъдат използвани и елементи от всекидневното облекло на учениците. Аксесоари – като шал с определен цвят, лента, панделка, шапка, значка, изработки от глина, фланелки с щампа на емблемата или снимка на класа (Фиг. 5), са особено подходящи, а и не изискват сложна подготовка и финансови средства като униформите например.

Фигура 5. Фланелка със снимка на класа²⁾

Част от ежедневните дейности или процедури, свързани с определени събития, чествания разкриваме в така наречените *класни ритуали*. Ритуалът е предпоставка за създаване на психоемоционална нагласа към последващо действие, но също и израз на отношение към субект (учител, съученик, герой, значима личност) или събитие. Често срещани ежедневни ритуали са свързаните с начало и край на часа или прелюдия към последваща дейност. Не са малко учителите, които започват часа с изпяване на песен, прочитане на стих, двигателно упражнение (гимнастика, танц), здрависване на входната врата с влизащите ученици. Подобни рутинни дейности могат да се осъществяват и в края на часа или при приключване на определена дейност. Сходна ритуал-

ност може да бъде осъществена в столовата, на двора и други места – преди и след хранене, начало и край на игра и т.н. Други ритуали и традиции са свързани със значими за класа събития, дати, дни в годината. Пример за това са празнуването на рождени дни, размяна на коледни подаръци, отбелязването на паметни случки от живота на класа, посаждане на дърво или градина в училищния двор или парка.

В нашето училище всеки клас имаше свой патрон (значима личност от българската история). През годината класовете организираха определени събития свързани със своя патрон. Най-честите бяха посещение на родното място, фотографска изложба, рецитал или кратко представление. Тези събития бяха част от общоучилищните чествания, но също и индивидуални инициативи на класа. Спомням си живо своите участия и ми беше интересно.

Споделено от студент

Фотографите, музикантите, кулинарите, математиците, поетите, спортистите създават колорита на групата и са ресурс, който учителят да използва за изграждането на класната култура, създавайки условия за изява и показност на силните страни на своите ученици. Това може да се случи посредством организирането и провеждането на различни тематични начинания като например – кулинарно представяне „Празник на боба“, фотоконкурс „Най-шантавата усмивка“, изложба „Най-скупната рисунка“ и т.н. Освен че е забавно, весело и сплотява групата, е и възможност за включване на родителите чрез различни съвместни дейности и изяви. В своите наблюдения съм се убедил, че и най-скромните и притеснителни ученици се радват, когато бъдат подкрепени във възможността да изявят себе си. Именно подобни дейности са повод да дадем възможност на всеки ученик да представи свое конкретно качество, умение, отношение, хоби, с което да се почувства забелязан и успешен.

Лесни за направа са фотосите, рисунките, фотоалбумите и всеки учител би могъл да използва за изграждане на подходяща среда и поддържане на класната история. Подредените на стената фотографии на децата, спомени от общи мероприятия, изяви на учениците са предпоставка не само за естетическия облик на стаята, но и носят културна принадлежност и задружност на класа. Не са редки примерите за неугледно залепени фотографии и рисунки по стените. Смачкани, захабени, надраскани, едва крепящи се на тънки карфици или огънати пирончета върху цокъла на стената, безразборно налепени, те по-скоро отразяват липса на естетическо чувство у учителя, отколкото са пример за успешно боравене с класната символика. Същата слабост може да се забележи и по отношение на различни дидактически табла, портрети, мощни материали, поставени по стените. Често се случва да влизаме в класни стаи, претрупани от табла, рисунки, знаци, символи, които макар подредени

на стените и с добър външен вид, по-скоро претрупват обстановката, водят до напрежение и разсейват вниманието на учениците – ефект, който е добре да бъде съобразен от учителите. Друг пример са опитите на учители да изпълнят и претрупат класната среда с натрапчиви символи с прекалено позитивни послания като усмихнати лица на човечета, анимационни герои, слънца, розови цветове, цветя и т.н. Считаю, че символите би трябвало да не натрапват и да не налагат определено послание и състояние. Освен естетичен материалните символи в стаята би трябвало да носят и творчески характер и е добре да дават възможност за изява на различните емоции, които вълнуват децата, тъй като творческият характер предполага свобода в изявата на чувствения свят на детето.

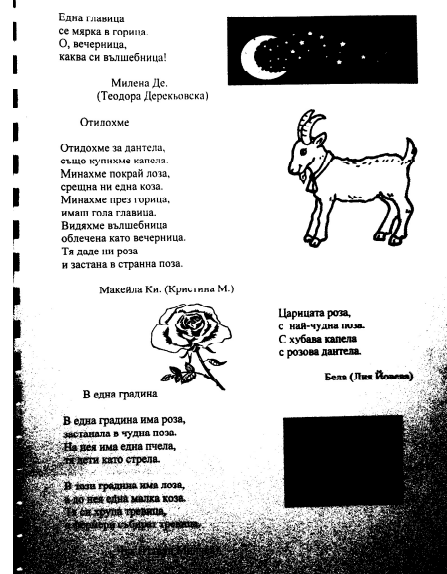
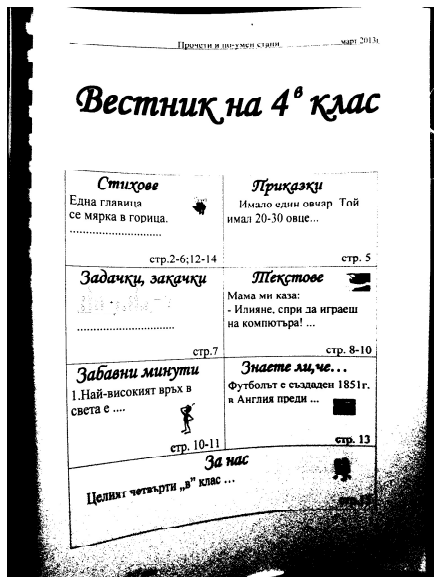
В последните дни на учебната година, преди да завършим XII кл., един ученик от класа изненада всички ни, като ни подари по един диск, на който бе записал клипове от живота на класа през годините. Това беше филмираната история на моя клас. Последния ден пуснахме диска на мултимедия и това бе много вълнуващ момент за всички ни. Този диск ще съхранява част от спомените за моя клас и е с висока емоционална стойност за мен.

Споделено от студент

Представеният случай е показателен за значението и смисъла на използването на *класната история*, *фолклора на групата* не само в началния образователен етап, но и в следващите по-горни степени. Учениците реагират позитивно на подобни подходи от страна на учителите. Това ги кара да се почувстват забелязани, оценени, провокира творческото въображение и изява, създава чувството за принадлежност към групата и поддържа емоционална топлина и доброжелателност към съучениците и учителите.

Лексиконът, дневникът на класа са също примери за поддържането на класната история и памет. Лексиконът и дневникът могат да отразяват различни спомени, събития, постижения от живота на класа, анекдоти, пожелания. Въсъщност дневникът би могъл да придобие и значението на портфолио на класа.

Макар и епизодично, все пак срещано е списването на вестник на класа. Подобна практика е по-позната под формата на училищен вестник, но и у нас има случаи на вестник на класа (Фиг. 6 и 7). По-подходящо е вестникът да бъде срочен, като в него да се даде възможност за изява на различни постижения и таланти на учениците. Отпечатването на няколко страници не би отнело много средства и време, като в начинанието могат да бъдат включени и родителите.

Фигури 6 и 7. Страници от вестника на IV „в“ клас от 55. СОУ – София²⁾

Символните награди, отличия, грамоти са неделима част от класната символика. Представеният по-горе пример с „похвалните“ и „черните кавалерии“ разкрива стремежа за формиране на отношение към проява на една или друга добродетел или нейния отрицателен, огледален негатив. В съвременната действителност и идеята за позитивен възпитателен подход към децата използването на т.нар. „черни кавалерии“ би било неподходящо, но използването на подходящи символни награди, като напр. „похвална кавалерия“, би имало стимулираща функция. При това фокусът следва да е не само върху учебните постижения, а към проява и стремеж към определена добродетел. Подобен знак е и послание към родителите на детето и създава групова нагласа към желани модели на поведение и прояви. Други награди могат да бъдат грамоти от спортни състезания, олимпиади, литературни съчинения. Моите разбирания са, че наградата има смисъл, когато е насочена към стимулиране на старанието на детето, подтикване и подкрепа на изява на добрите страни и потенциал, а не да е мерило за постигнати резултати, което да е повод за формиране на гордост, самохвалство, надменност. Това предполага използването на грамоти и други отличия да бъде умерено, разумно и предимно за значими постижения.

Формирането на кръжок с творческа или спортна насоченост е още една добра възможност за изграждане на облика на класа – като например група по туризъм и планинско ориентиране, група по колоездене, танци. Тук отно-

во може да се използва потенциалът на родителите. Често в групата има по-дейни и ангажирани към децата родители, които биха били полезни със своя опит и умения при сформирването и организирането на подобни тематични занимания.

Въображението и практическият опит на учителите биха дали още множество примери за добри практики в областта на организацията и управлението на класната символика. Основните изводи, които бих направил, са следните:

- класната символика би могла да се разглежда като съпътстваща и над-граждаща училищната, но също и като самостоятелна реалност от живота на класа;

- класната символика е подходяща както за класовете от начална образователна степен, така и за по-горните възрастови групи;

- умелото боравене с класната символика е в основата на културния и възпитателен облик на класа;

- учителите имат необходимост от повишаване на теоретичната и практическата си компетентност в областта на мениджмънта на класната символика.

В настоящото изложение се опитах накратко да споделя с уважаемия читател някои свои наблюдения, изследвания, опит, конкретни примери и размисли върху смисъла и ползата от т.нар. мениджмънт на класа като символна среда. Процедурите и дейностите по изготвянето и осъществяването на определена символна единица биха могли да се превърнат във вълнуващ акт от класния живот. Важно е при изготвянето и поддържането на класните символи учителят да помисли за следното:

- смисъла, идеята, значението на конкретния символ;

- процедурата, системата на тяхната организация и изпълнение;

- външния израз на символната единица.

Всъщност работата със символите има по-дълбоко психологическо и възпитателно значение както с общогрупово, така и с индивидуално значение. По същество символната единица е своеобразна единоръчност между: конкретния символ (знак), адресата и изпълнителя – какво? към кого? от кого? Чрез символите и техните послания ние предаваме и се опитваме да формираме у учениците проява и отношение към определени добродетели и ценности, групово чувствителност и принадлежност, творческо въображение и естетически усет. Боравенето със символите в класната реалност е предпоставка за възпитаване и към бита и традициите на местно и обществено равнище, а също и успешен подход за работа в група с деца от различни културни общности. Използването на символите не бива да бъде самоцелно и хаотично, но е добре да бъде внимателно обмислено и съобразено със спецификите и особеностите на класа, както и възпитателните цели на учителя.

Разбирането ми е, че учителят би трябвало да погледне на организацията и управлението на класната символика като на нещо повече от забавно и развле-

кателно средство или самоцелно включване на механични дейности и процедури, лишени от смисъл, творчество, живот, и бих се радвал, ако с настоящата си статия съм провокирал размисли в тази насока.

БЕЛЕЖКИ

1. Националната програма за развитие на училищното образование и пред-училищното възпитание и подготовка 2006 – 2015 г. <http://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=2049> – посетен към месец май, 2014 г.
2. Част от приложения снимков материал е предоставен от Историческия музей в гр. Котел и от студенти от специалност „Социална педагогика“ към ФНПП на СУ, за което изказвам своята благодарност.
3. Материалите са публикувани на адрес: фиг. 1: <http://ou-tsarev-brod.com/правилна-на-класа> – посетена май. 2014г. и фиг. 2: <http://bglog.net/nachobrazovanie/post> – посетена май. 2014 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Банков, К., (2001). *Семиотични тетрадки*. Уводни лекции по семиотика 1. НБУ, София.
- Николаева, С. (2012). *Мениджмънт на класа. Стратегии, техники и компетенции*. София.
- Ранев, Ал. (2010). *Учителят като мениджър на класа* – автореферат на докторска дисертация. София.

CLASSROOM MANAGEMENT AS A SYMBOL ENVIRONMENT

Abstract. This article aims to clarify an important element of organizational and management activities of the teacher in classroom management as a symbol environment. The article presents concepts of content dimensions of the symbolic environment – features, typology, importance. In the article are also presented some specific practices in Bulgarian schools, supported by pictures, by which teachers could improve classroom climate and culture affect the quality of the educational process in the classroom.

✉ **Dr. Aleksandar Ranev, Assist. Prof.**
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: aleksandar.123@gmail.com